ԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ ԹԻՒ 90

ՀԱՅՐԵՆԱՍԷՐ

ՕՐԱԳԻՐ

ՇԱԲԱԹ 24 ՕԳՈՍՏՈՍ 1845

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ. ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

Այս օրագրութեան ... [illegible] ... ամէն տարեկան գինը 125 ղուրուշ ... [illegible]

Բաժանորդ ... [illegible]

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐՔ

Իզմիր 24 Օգոստոս:

Բողոքիս մեծ հրկիզութենէն խեղճ տուժածներուն համար՝ Օգոստոսափառ բարեգութ կայսեր կողմանէ և Օսմանեան տէրութեան բոլոր երեւելիներէն շնորհք եղած սանիք (որ օրագրիս 86 և 87 թիւերուն մէջ խորին երախտագիտութեամբ ծանուցինք) քանի մը օրէն հետեւ՝ քաղաքիս հասարակութեամբ ձեռք առաւ եղաւ նոյն խղճալիներուն տրուելու: Այնպէս ամեն ազգի բնակութիւնին եղած ողորմելիները՝ քաղաքիս հասարակութեան դուռը կանչուելով՝ ամոքիչ ամեն մէկուն ձեռքը չորս հարիւրական ղուրուշ յանձնուեցաւ. և որոնք որ տան տէր չէին, բայց վարձով նստած տուներնին այրեր էր, անոնց ալ հարիւրական ղուրուշ տրուեցաւ:

Նշանակելու արժանի է տեսնել, այս գանձուն ամբողջ բաշխմանը խղճալիներուն հասարակութեան գանձէն իրենց տրուած սանիք ձեռքերնին առած ու հոս գանձարանին բարձր ձայնով՝ Տէրին Մեծափառութեան անվերջ կենաց համար աղօթքներ բարեխօսութիւններնին:

Հայերէնով Օրագրիս 83 թիւով Ամենապատիւ Տ. Տ. Ներսէս ամենայն Հայոց Վեհ սրբազան Կաթողիկոսին Օսմանեան դէպ'ի իւր Աթոռ Էջմիածին Ձաքարայ երկրէն վերադարձ ծանուցինք: Եւ հիմայ Հայաստանէն առած գիրերնիս, որ յուլիս ամսոյն 5 ին գրուած է, բերկրալից ուրախութեամբ կ'աւետէ որ Նորին Վեհ Սրբազնութեան շնորհաբերութեանը այս Օգոստոս ամսոյ առաջի օրերը Էջմիածին քաղաքը կըսպասուի, և առաջիկայ մեծամեծներ անոյն իւր սուրբ Աթոռը:

Ամսոյս 22 ին առաւօտուն Նաւծրապաշի Մեջիտ սերէ գաւառը՝ իւր ապրուստի շոգենաւով մը նաւահանգիստ համնելուն՝ անընդմիջապար ստորական թղթակցութիւնները որձակուելէն ետեւ՝ փոխանց քաղաքիս հասարակիչ փոխմա, Ըէշիտ էֆէնտին Վերին բարձրութեան գաղտնար շնորհաւորելու Նաւծրապա. Այ. քայորդին՝ Փաշայից Հիւպատոսարանը քանի մը ժամ հանգստանալէն ետքը, ընդունեց իրեն այցելութեան եկող զանազան Տէրութեանց փոխմա, Հիւպատոսները. և նոյն օրը քաղաքիս քանի մը երեւելի անգամները պտըտելով դարձաւ իր շոգենաւը և ժամ 10ին մեկնեցաւ. անկից իւր ճանապարհորդութիւնը շարունակելու:

Վերջին տարւոյս ամառուան մէջ, մեր կողմերը եղած շողութիւնը և հարթ լռութիւնը՝ որ մինչև հիմայ կամէր, չափէն աւելի ըլլալով՝ շատ տեղ բերքերը և պտուղները հասունութենէն առաջ ըլլալը յայտնի է. բայց սար հովերով, Իւրոպայի մէջ ալ քանի մը տեղ յորդահոս անձրեւներ ըլլալով՝ այն տեղի ժողովուրդները շատ վնասներ քաշեցին:

Փաշալեան Աշան և զօրաց զարգմիջներուն գործին անվնաս կառոն գիւղ՝ առաւ անձրեւներէն և լեռան ձիւները հալելէն առատանալով իր եզերքները շատ տեղ մեծ վնասներ հասուց: Այս տարի՝ այս երրորդ անգամն է (ամսոյս 22 ին), որ այս գետը իր ծործորին մէջ չի ամփոփուիր՝ դուրս կելլայ, դաշտեր կողողէ, որով այն ամբողջ բոլոր բերքերը ապականած: Հարիւր քանի մը վերջէն երեք օր միայն անցեր էր՝ որ այս վերջին անգամ վնասը եղաւ: Երկու տարի է որ այս գետը խեղճ գեղացի մշակներուն աշխատանքները փճացնէ. ասոր համար գաւառին օրագիրները՝ ասոնց օգնութեան կարօտ ըլլալը հասարակութեան խնդրելով՝ կը յորդորեն ուրիշ կառավարութիւնը որ ասոնց ձեռք բռնէ: Ըհա օրագիրներուն մէկ գաղտուրութիւնն ալ (...հարկաւորութիւնը) այս է:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՓԻՆԻՔԵՑԻ ԿՂԶԻՈՅՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ:

Իրլանտացի մէկ ճանապարհորդ մը՝ Շէնոյ Էպիրը կղզեաց տեսէնը ճանապարհէն յետոյ նամակներ գրեր է. որոնց տեղեկին հոս կը դնենք. և Ռէվիւ Բրիտանիք օրագիրը թարգմանեց: Այս տեղեկութիւնները գրուած են 1844. Դեկտեմբերի 25ին: Այս նամակը գրուած է այս քաղաքը ամսոյն մէջ՝ Պլէնհէյմ նաւէն:

Մէկ մարդ մը երկար տարին նաւու մէջ ճանապարհորդութիւն ընելով՝ անանկ ճանապարհորդութեան կարգ եղած նեղութիւններն ու խեղճութիւնները քաշելէն ետքը մէկ ցամաք մը ելլէ, այն ցամաքը ինչ երկիր կ'ըլլայ նէ ըլլայ՝ անոր աչքին շատ գեղեցիկ կ'երեւի:

Մէկ հոգւոյ մէջ կորսուածի պէս մնացած այս կղզին ուրիշ մարդոց աչքին որքան անշուք և անպատ երեւի ալ նէ՝ միշտ նաւով ճամբայ ընողին աչքին հաճոյքներուն գեղեցկութեամբ զարդարուած կ'երեւի. և դուրս այս գեղեցկութիւններուն անկէ զատ չկայ և ... ուրիշ մարդոց համար երկիրս մէկ ասպարէզ մըն է, որուն մէջ կերպերուն իրարու դէմ ըրած պատերազմին վերջը չի գար. հողով և նեղութիւններով լեցուած բնակարան մըն է. բայց նաւորդին համար՝ ապահովութեան և հանգստեան, և ամենէն աւելի՝ ազատութեան բնակարան է:

Աւոտ կըհաւաքցուի թէ ինչու համար մեր հայրենիքէն այդչափ հարիւրաւոր մղոններով հեռու ծովեզերքները այնքան յարգի թերի տեսցեր են, որոնց ամենէն աղւոր երեսները՝ մեր ծովեզերքներուն ամենէն աղեկին հետ բաղդատելով՝ անկէց ալ շատ վար են:

Աւոտ կըհանդիպի հասկընալ թէ ինչպէս տարին մը և մինչև հիմայ ալ Փլանդրեան կղզիներուն՝ Լրանսիաց կղզիք կ'ըսուի: Այն տաքերը՝ որ Հերբէտի արձաննեը (Սէպտէի Նէյլըսը) մարդասպան անգղիացի վերջին ծովը անցուած էր, և հասարակութիւնը իր երեւակայութեանը մէջ անանկ կը ձեւացներ որ այն աշխարհէն գուցէ գտնուած ծովը՝ ասոնց լեցուն հրեշտ ծով մըն է, և անհասին և անտի կողմերինը հասարակաց մտքին մէջ մտած էին. և պատճառներ հետեւանք կատարելութեան շատ հեռու են, մէկ նաւակ մը կընայ ըլլալ որ յանկարծ հրաշալի հովի մը բռնուելով՝ որ այն տեղուանքը շատ կրակին, դէպ'ի հիւսիս կողմը քշուած ըլլայ. և քանի մը օր յուսահատութեան մէջ կենալէն և գուցէ անօթի ալ մնալէն ետքը վերջապէս ցամաք մը տեսնելով՝ չափազանց ուրախութենէն և գոհութիւն տալէն՝ այն իրեն աղուոր երեւցած տեղն՝ Լրանսիաց կղզի դրած ըլլայ:

Աս ասանկ կարծեցի որ հին ատենը այս կղզիներուն ասանկ անուն տրուելուն պատճառը առարկայ մը եղած պիտի ըլլայ. որովհետեւ այն տեղուանքներն ասանկ շատ արժանաւոր չի տեսայ. կղզիները չի տեսայ՝ անոնց միայն լեռները տեսած ատենս կըհաւանիմ որ իր երեւակայութիւնը այս անունը խաբուեր է:

Փինիքեցի կղզին որ քանի մը օր հանգստեան համար եղանք, ամեն կողմէն Փլանդրեան կղզիներուն ամենէն երեւելին է. իր երկայն մեծութիւնը՝ բոլոր կղզիներուն մէկէն մեծութեանը չորս մասին մէկին աւելի է. բոլոր ամենուն մէկէն տարածութիւնը է 270 քառակուսի փարսախ, և միայն Փինիքեցի կղզին երեսն է 73 քառակուսի փարսախ. բոլոր կղզիներուն բնակիչները որքան են՝ դրեթէ անոնց կէսին մօտ միայն աստ բնակիչներն են. քանզի բոլորովին մէկէն բնակիչները 200,000 հոգիի կ'ըլլան. և միայն աստ բնակիչները 80 կամ 90 հազար կ'ըլլան:

Ամենայն կրնաս գաղափար մը առնենալ, որ այս

Ընդհանուր առմամբ մէջ ալ՝ Անգղիայի և Իռլանդիայի երկիրները (առաջինը՝ որ է Անգղիաբրիտան, և երկրորդը՝ հին Իռլանդ Թագաւորութեան մէկ մասն է, բայց հիմա այս երկու երկիրներն ալ Բրիտանիայի հայեր իշխանութեան տակն են) այնչափ անմաքրներ եղաւ որ՝ այն տեղի գետերը չափէն աւելի բարձրանալով՝ անթիւ միասներ բերին. մանաւանդ յիշեալ Իռլանդիա նահանգին Աստանով ու Իրլեղ գաւառներուն տակայն Թշուառութեանց առիթ եղան. կ՚ըսեն թէ՝ 80՝ հազար և բաւ ամէնց 100,000 հոգի չափ այն կողմի երկրները անասելի խեղճութեան մէջ ընկան, թող որ՝ շատ տղքանքներ՝ բնակութիւններ՝ չինքեր՝ մշակած երկիրներ ու աւաններ կորան և աւերեցան:

Վերջերս նոմակը որ Կոստանդնուպօլսոյ Օսմանեան կայսրական յաւաշխարհնտանեցեն կը ծանուցանէ, աղէտաւոր տօնական լուր մը բերած հասած յանկարծական հրդեհով կը գանձուած հրաւիրուեցաւ:

Երգոյ վերատեսուչ Հայկեանց օրագրոյն:

Յօժարամիտ սրտիւ կըխնդրեմ ծանուցանելու, Եղգիս ուսումնասէր բնակչութեան որդիները, որոց աւուր կըդաշնադրանայ. և անսարակոյս գիտեմ որ՝ պէտք բարեհաճիք հրատարակելու ձեր պատուական օրագրով՝ Եղգային տեղեկանալ լուր ընդհանուր համար: Այսպէս ընդ ամսոյս 25ին Օրթագիւղի Սուրբ Թարգմանչաց բարեկարգեալ դպրատան վերամտեալ հարցաքննութեան հանդէսը կատարեցաւ, ուր ներկայ գտնուեցան Արրազան Յօհաննէս Եպիսկոպոսը՝ պատուարժան քահանաները և գերյարգ Ղենիկ Եփրեմը, որ յատուկ բարերարն է նոյն դպրատան, և այլ եւ այլ անձինք ժողովն. և հրաւիրեալ ուրիշ կողմերէն:

Վերնաւորեան հանդէսը զննի աւարտման առաւօտեան ժամերգութեան ետեւ, և այն տեղը գեղեցիկ ներդաշնակութեամբ Տէր ողորմեա՝ երգը երգելէն վերջը, յառաջադէմ աշակերտներէն մէկը յորդորանաց ճառ մը ընթերցաւ, երբ նոյն հանդէսին պատշաճաւոր ոգեւորող երգ մը ալ եղանակեցին քանի չափ տղայք, որուն եղանակն ալ նոյն դպրատան ուսուցիչ Յօհաննէս փափազեան ձայնաւորի դասատուն յօրինեց էր՝ երաժշտական կանոնի վրայ:

Օրագրական հայերէն աշակերտներէն դպրոց զանգակ հանգստ շարժուածքով մը երեսունի չափ ներկայացան նոյն հանդիսականաց առաջը, և հարցմանց, ’ի քերականութեան ’ի համառօտութենէ, նաեւ ’ի գաղղիական լեզուն, ու բաշխ պատասխանեցին բոլոր բաղձականներուն զուարթ սրտիւ քերականական գովութեանց արժանանալէն ետեւ, իրենց տգիտութեան փոխարէն, գեղեցիկ ընտիր գրքեր ընծայ առին, մեծ յոյս մը տալով, որ ժամանակի մը ետեւ ազգիս ուսումնական անդամները ըլլան:

Գովութեան արժանաւոր է նաեւ նոյն դպրատանը հոգաբարձութեան և թաղականին գեղեցիկ ժէր Յակոբ պատուարժան քահանային անխոնջ ջանքը և երկասիրութիւնը, որ վերջանալու միջոցաւ երկու լեզուին մէջ բաւական յառաջադէմ եղեցան աշակերտները, որուն մեծ շնորհակալութեան երախտապարտ գովութիւններին յայտնեցին նոյն դպրատան յորդի հոգաբարձուները ի բարեխէր հանդիսականները, յուսալով որ՝ նորէն աշխատասիրութեանը ու բազմաչահ արդիւնքները պէտք վայելենք աղէտին:

Եւ այժմ այս աղգօգուտ լուրը մատուցանելով՝ ձեզ ’ի սրտէ ձեզ բարեացակամ

Ձերում Մեծարու Եղբայրութեան

Կոստանդ Յովսէփ

Գ.

Կոստանդնուպօլիս 31 Յուլիս

1845:

Նոր Ռուսիանան երեւէ տարեթուականին հիւսիսաձեւ ըլլալին (սեղանին) վրայ: Օդերեւոյթ նախընթաց Բեռլին Քաղաքական տեղեկութեան մասին, որ մինչեւ հիմայ ըլլալով տեղեկներու ամենէն մեծը կըհամարուի: Բայց շատ պարմանալի բաներ պէտք էն տարեթուականները, որ քննողները կը տեսնեն հետեւեալ այս տեղերը:

Աշխարհագրական բաւական տեղը որ Եռինի հասարակութեան կուրծքէն առաջին է, և շատ փայլուն կ՚երեւի, մինչեւ հիմայ կըկարծուէր որ բոլոր սահմանը մէկ այս ալ մէկ գնտանէն բաղկացած մին է. ամենայն տեսեր են որ՝ սկաւառակի (թէլըսքօբ) մէջ սառնակ բան մըն է երկու, և երկրը կամ չըթունը անդամ տեսեր են:

Այսին հասարակութեան քանի միջագետական կերպներուն ալ կեր ըլլալը հասկցեր են այս գիտնականք. մէկ մօտակայ զբօսիկին մըն է եղեր, ուրէնին մէջ կ՚ուզը, շատ գիտ ալ շատ մոլորականներ կը զգուշացնեն. մօտականերն ալ կարելի է որ տրամադրելի ունենան:

Նոր եկած բանի վրայ մէկէն ’ի մէկ հաւատալ ըլլար. մանաւանդ թէ որ Փիզիքական և մաքենական կանոններու դէմ բան ըլլայ մէջը: Աւստի Տէրտա օրագրոյն հրատարակիչը՝ որ կարծեմ թէ շատ խորունկ խմաստուն մը պէտք ըլլալ աստղաբաշխութեան և Փիզիքայի մէջ, առոր հաւատալու համար պէտք սպասէ, մինչեւ Փարիզու գիտանոցին համար պատրաստուած մեծ նոր զկտակը շինուի ասոր վրայ. և անկէց ետեւ ալ անոնց պէտք հարցունէ բանին էութիւնը:

Եղ այս տեղս մէկ աղգասիրութեան նշան մը կ՚երեւի. որպէս զի Անգղիայի չի հաւատալ, Գաղղիայի հաւատալ. կամ տասնի ըսենք, ատոր աղգի խարուերուն տեղը՝ իր աղգին խօսքիլ. բայց չենք հասկնար Աշխարհի տաղին վրայ, թէ ինչպէս գիտնան չըլլալով ծագաման զօրութիւնը իրեն ամեն կողմէն հաւատար կայզե. որով աչքովը իր տեղը կըմնայ. ’ի հարկէ այս տառին ալ ուրիշ տառերուն պէս ծագման թեան ուժովը կեցած է. և հաւասար ամեն կողմէն այս զօրութիւնը ազդելու համար՝ շրջանակը ամէն գիծէն կեդրոնին հաւասար մօտաւորութիւն պէտք ունենայ. կամ թէ քիչ մըն պէտք ըլլայ. երկու բեւեռին կողմը տափակնալով, տկարաւորելի ձեւ՝ բեւեռներուն կողմը կըլլայ շատ մօտ, և հասարակածը շատ հեռու, և թաւալոր յատուկ ջրանցք (գծերը և քեմերը) ամբողջութեան քիչ ըլլալէն զատ՝ աղէ համար է. և անոնց դէմ էր որ՝ երկու որ չի կրցանք գտնել, տեղուտցաւ:

Ասիայի երկրագունդ քաղաքն է Լոնտոնը, որ ծովէ անդ է. քանզի մէկ լիճ մը ունի, որուն մեծութիւնը Փարիզու Թագաւորական պալատին պարտէզին կէսին պակաս է. սակայն այս կղզին մէջ՝ ջուրը այնքան քիչ է որ՝ ամենայն զարմանալի բան մը կ՚երեւի հոն. ’ի հարկէ այս ջուրի նուազութիւնը՝ բաւաց վրայ կազմէ. տեղ մըն ալ անոնք խիստ բոյս չկայ. և ամեն մէկ բոյսը բարակ և տկար են:

Մեր Եւրոպայի ծովերուն մէկն ալ՝ Կանարեան կղզիներուն մէջ՝ մեր երկիրը ասոնցմէ բարձրութիւնն ու հաստութիւնն չեն կըրնար ունենալ: Պանանի բռնած ծառը՝ որ ուրիշ տեղ շատ բարձր կ՚ըլլայ, հոն ալ տեսայ. բայց միայն մէկ հատ մը տեսայ որ տասն և երկու ոտնաչափ բարձրացեր էր. ուրիշները աւելի ցած էին. շաքարի եղէգն ալ կայ հոն, բայց կարճ է, և հիւթը քիչ է:

Հոն ալ արմաւենիներ տեսայ, որ նոյն յարմարութեան աստիճանին տակը՝ Եգիպտոսի Կեդրոս գետին քովերն ալ տեսեր էի. բայց այս երկու տեղի արմաւենիները իրարու հետ համեմատելու մէ կըհամարձակիր. Կեդրոսինները որքան գեղեցիկ և փայլուն են կղզիս մէկալներէն հարուստ և բարեբեր է. և ցորենի ասոր բերքը մէկալ կղզիներուն ամենէն աւելի աղէկ է. կան քանի մը բերք՝ որ միայն ասոր մէջ կ՚ըլլան. որոնց մէկն է որդան կարմիր (խըրմըզ):

Անոնք ասոնց մէկըշի ձգենք. և միայն գինիին վրայ խօսինք, որ այս կղզիներուս գլխաւոր հարստութիւններուն մէկն է. միայն այս կղզիէս ելած գինին չէ թէ միայն բոլոր Կանարեան կղզիներուն առածէն շատ է, այլ և Եւրոպեան կղզիներն ալ ասոնց հետ առնես, որոնց մէկն է Մատէրա, տակաւին Դէնէրիֆայ բերքը շատ է. Մատէրա միայն՝ Դէնէրիֆայ առածին 5 մասին մին չափ գինի կ՚ուտայ. ուրիշ երկիրներուն այս կղզիներուս հետ ունեցած վաճառականութեանն ալ կեդրոնն է Դէնէրիֆ, թէ գուրսէն եկած ապրանքները առնելու, և թէ տեղւոյն բերքը և ապրանքը ծախելու:

Կառավարութեան կողմանէ ալ՝ մեծ տեղը այս է, որովհետեւ քաղաքական և զինուորական և կրօնական և դատաղական և ուրիշ մեծ ատեանները հոս են. մէկալներուն նայելով՝ գիտութեանց տղքերն ալ այս է. որովհետեւ Լակունա ըսուած տեղը համալսարան մը կայ:

Ճիշդ է ասոնք ասանկ, բայց Դէնէրիֆ կղզւոյն յարգը հիմայ շատ ինկած է. և շատ տարի չանցնիր՝ պիտոյն յարգն ալ պիտի չմնայ: Երկիրը հրաբուղխէ գոյացած մէկ երկիր մըն է. որ շատ անգամ այն տեղը բորբոքած՝ և իրմէ գոյացած գետինը պատրաստած է. որով տեղ տեղ ամրիր և չոր բլուրներ՝ և յանկարծ գոյացած մանր լեռնակներ կ՚երեւին. որոնց վրան տեղ տեղ՝ մամուռ (եօսուն) և փշոտ բոյսեր բուսած են. տեղ տեղ ալ ձորեր և վախ (ուչուրում). և այս տեղուանք բուսած բոյսերն ալ մանր, անշուք, և ցանցառ (սէյրէկ) են:

Կղզին գրեթէ դէպ ’ի բոլոր երկայնութիւնը պըտըտեցայ. և այն հոյակապ բարձր լեռնէն զատ՝ որ Փիքօ տը Դէնէրիֆէ անունով ծանօթ է, երկրին բնամէկ տեղը՝ այն վսեմ աչարկու տեսքը չի տեսայ, որ բնութեան բանի ընդմէջ գոյացած տեղերը սովորաբար կ՚երեւին. նմանապէս ձորերուն մէջն ալ ոչ ուրիշ տեղերուն վայելչութիւնը տեսայ՝ և ոչ պտղաւէտ օդը. բնութիւնը պարապ տեղը ներբեւ Կանարեան կղզիներուն կլիմային՝ որ աշխարհիս ամեն կողմէն բերքը հաւաքելէ. կլիմային աղէկութենէն ըլլալու օգուտը՝ ջուրին պակասութիւնը կըխափանէ. բոլոր կղզին մէջ՝ մշակութեան խեր ընելու մէկ հատ մըն ալ գոնէ պզտիկ գետակ չկայ. ջուրի ակերը քիչ են. և բնակիչները իրենց պէտքին չափ ջուր ունենալու համար աւազաններ շինած են. կղզին մայրաքաղաքը Սանդա-Կրուզ, մէկ փոքրիկ հեռաւորութեամբ գտնուած քիչ մը ջուրը մէջը տանելու հա-

…րեան չարժուեր ալ՝ թէ որ ունի նէ, այս ձեւով ծոցուն օրինակ չկայ ։

Աւստի այս ալ՝ ուրիշ գիտակով մը լուծինն մէջ ունեցած բնակիչներուն հարկերը բացին է ։

Զանազան Տուաօնեբը գաւառին [illegible] …եան ալբանի քաղաքը մէկ տաստաց գիրքած մը պատահելով՝ դրեթէ բոլոր բնակիչները կերու և սահուած մէջ ձգեց ։

Քանի մը տարի առաջ մարդիկ երբոր Անգ-լիէ, [illegible] կերթայրն՝ ձմերան գերեզմանոցին քովէն անցած ատենին …մին այնպիսի երեսէն մէկ մտածեր ձայն մը լսեցին. քովը կ'երթան ու լսած ձայներնին կընանին նէ՝ գերեզմաններուն մէկը կ'ըսէ. — փառք Ռիքը ապաւէն մեռած չէ. — Ի՞նչ Ռիքա … — այն Ռիքան՝ որ այս իրիկուն թաղեցին, չէ՞ որ մի գիտէր, գիշերուան մօտ տարին …եցին խաչը. մենք ալ մինչև գերեզման … գնացինք ։ Ա՜ս … խօսքեան Ռիքա, որ … ուռած երիտ անդամ ալ մեռած կար… և գիշեր տանը մնալով, որովհետև … յաջորդ օրուան կըպէտէր, յաջորդ օ… մերցունելու կ'երթային քովէն. …ը կորսնէին ողջ առաջ կեւրանացած ։ … ձեր բանը՝ [illegible] չէ հաւատացնե… մըն է. այսէկ ըսիր … երթանք նայինք. … որ Ռիքան այս անգամն ալ ողջ ողջ թաղուած ըլլայ ։

Այս բանով հոն գտնուողները ամէն ալ ու…ն կ'ելլին, որ հոգի նստած էին. բաւակա…ը գերեզմանատունը կ'երթան. անոնց կ'ու… և ձայն մը կ'ըլլան, որ խօսուննեն, բայց … կրկին կը կանչէ. և գետնին տակէն եկած … առոր վրայ երկրպագելու տեղ չի մնար. … գերեզմանները կ'ըմանեն, և Ռիքային գերեզմանը կը բանան. տարօրինակ՝ ննջեցեալն մարմինը մէջը գնելու սովորութիւն եղած պէտքէն ալ կըբանան. բայց Ռիքայի մէկ խումբ մի ձանի մը հասած կըգտնեն. որ մէկը ողջ ողջ թաղուած սանելով՝ ձեռքերովը և ատամներովը և եղունգներովը շատ աշխատեր էր գերեզմանը բանալու և դուրս ելլելու. անանկ որ՝ մատները բոլոր արիւն լուվ էր եղեր. ատամներն ալ նոյն միջանկին մէջ էին. թէպէտ անդին ալ նեղ էր. չարժելը այնքան դիւրութիւն չէր կրնար ըլլալ ։

Ցայսմի կ'երևի որ՝ այս խեղճ մարդուն թըմբութեան մէջ կենալով մեռած կարծուեր է. և թաղեր են. և այս թմրութեան վիճակը երեսուն ժամէն աւելի քաշած կըլլայ. գերեզմանէն դուրս հանեցին, որ տանին, և պէտք եղած օգնութիւնը ըլլան ։

Ռիքան գերեզմանէն հանուեցաւ. բայց այս անգամն չի կրցաւ երկար ատեն գերեզմանէն դուրս մնալ. զառուրդ ժամու չափ հազիւ ապրեցաւ, գերեզմանին քովերէն շատ չի հեռացած վերջին անգամի մահը մեռաւ, որ անկէց ետքը նորէն ողջ ըննալուն յոյս չի մնալով թաղեցին անհոգած ։

Զարմանք է որ՝ Եւրոպայի և մանաւանդ Գաղղիայի պէս լուսաւորեալ և կրթեալ երկիր մը՝ գերեզմաններուն պահպանութեանը հոգ չի տարուիր. թէ որ գերեզմանի պահապան կենար նէ՝ այս ձայնը կանուխէկ կը լսուէր. կարելի էր որ՝ Ռիքան ալ կանուխէկ հանուելով՝ երկար ատեն ողջ մնար ։

Այս սովորութիւնը շատ տեղ հոսոց մէջ կայ, որ գերեզմանները պահապան ունին. Ինչ և իցէ, մեռել մը մինչև չի ծանրանայ և հոտելու նշան չի ցուցունէ նէ՝ թաղելը փութալու է. կըլլայ որ՝ ողջ մարդ մը թաղած կըլլան, շատ անգամ պատահած է՝ որ հիւանդ մը թմրութեան մէջ կ'իյնայ, մեռաւ ըսելով կարգը կըկատարեն, թաղելու կըտանին գերեզման. հոգին մէջ չի դրուած կենդանութիւն, կամենն հետեւանք տուն կըբերեն. ասանկ մը՝ մինչև հիմայ կենդանի է. Կատանոնացիս. որ թէ որ կէս ժամ ալ ուշանար խենթերելու նէ՝ մեռնելին առաջ թաղուած կըլլար. և հիմայ 12 տարի կըլլար մեռնելը ։

…ստնք ալ անոր հակառակն են. այնքան գրուցված …ներ (մեծին ծառը) անտառն ալ անոր հու. …ցեր են ատոնք, ուր են Աստուածին և Ընդա… մանուկները. Գէնէրիֆինները՝ մեր ձիերուն … կերերն ալ չեն հասնիր ։

Անոնք այս կղզիին մէջ պտղատած ատենս՝ որուն … առաջնուց շատ աղէկ կարծիք ունէի. ևս իմացի … իմացուցին թէ՝ ինչ բանի համար Կանարեան կղզիները Երանելեաց կղզի ըսուել արժանի են ե… և Եւրոպականան պարտեզ ըսուածները ո՞րտե… կը կոչուեր են, որ կ'առասպելէին թէ՝ ոսկի … կը բռնուէին ասոնց մէջ. և վիշապ մը այս պար…ներուն պահպանութիւն կ'ընէր, որ Հերակլեսն … սպանելով … կարգացածներէն անանք կար… թէ՝ հին բանաստեղծներուն ոսկի խնձոր ըսա…ը (Թուրունճ) և բաղուկ (պորթաքալ) պը…ները կըհասկանայն. կ'երևի թէ ասոնք իրենց հայ…քէն դուրս ելած չեն. և դուրսի երկիրներուն … ծանօթութիւն չունին. չէ նէ՝ յունաց … այն գեղեցիկ կղզիները անունով … նէ՝ ինչպէս կըլսայրն կարծել թէ՝ այն փա… Ցոնիա գաւառէն ելլող նաւապետները՝ Կա… կղզիներուն խեղճ և սեւ [illegible] … այնքան զարմանք եղած ըլլայ իրենց. որ Եղ… Միսիւնի և Ասիայի և Տէյրոննիկեի և …բիչ կղզիներուն Նարնջենի փառաւոր անտառները մօտէն ելլէ. և ասոնց վրայ զարմանալով անանկ անուն գնէ ։

Բայց Գէնէրիֆ կղզին մէկ կողմը կայ որ՝ ճանապարհորդներուն մէջ համբաւ առացած է. և այս է հրաբուխը՝ որ բարձրութեամբը բոլոր կղզին վրայ կը տիրէ. և բորբոքումը՝ ատեն ատեն մեծ ու ահագին բաներ ըրած է. 1705ին բորբոքումը կղզիներուն մօտէն ելլելիք չունի. որ ամբողջ քաղաք մը լափեց և մոխիրներու մէջ թաղուեցաւ. ինչպէս որ ատեն մը եղած էր Նափոլիի թագաւորութեան մէջ, երբ որ Հերքուլանոն և Պոմփէյա քաղաքները թաղուեցան. ըսածը ծայրէն մինչև հիմայ մուխ կ'ելլէ. բայց մէկուն տարի մը կայ որ բորբոքած և բռնկած չունի. և մեր ելլելու համար ուրիշ բան պէտք չէ. բայց եթէ քիչ մը ոյժ, և երկուօր աշխատելը յանձն առնել (ելլելու և իջնալու). գոնէ մենք սանկ գըտանք. թէպէտ տարուոյն եղանակը այս ճանապարհորդութեան մէջ սովորականէն քիչ մը աւելի դըժվար պիտի ընէր. քանզի սեպտեմբերի 29 էր որ վեր ելանք ։

[illegible]

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

[illegible]

Ա[illegible] (Թալամուր) [illegible] 75 — 80 [illegible] 100 [illegible]

Ը[illegible] (…) [illegible] 250 [illegible] 152 [illegible], և հիմայ 160 [illegible]

Ա[illegible] (…) [illegible] 180 — 220 [illegible]

Բ[illegible] 295 [illegible] 195 — 200 [illegible] 180 — 240 [illegible]

Ձ[illegible] 42 ½ — 44 [illegible]

Գ[illegible] (…) [illegible]

Ցուցն. (մեծ ոտնի) չափաւոր կազմած. Պարիզի փոխանն արժողութիւնը հիմայ 355—360 ֆրանկներն է լոնտրայ, և այս զինքն մահու առնող կայ, բայց տայտնելն ականջը չէր ուզեր լսելուելու, կամն մէ ալ ասեկց հարկաւորութեան կը յառաջ. այս ապրանքին եւրոպական ու Պարսկաստանի փոխանն նորը գին չկայ հիմա:

Մետաքս, նոյն է. բայց այս օրեր խառնակուած կարողութեան Պարսկաստանի փոխանն հակայն 140—142 ֆրանկներ:

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼԻՍ

Օգոստոս 15.

Բարեխնամ կայսրը անցեալ կիրակի օր բարձրաց. Պատը գնաց, ուր առաջ կայսերութեան բոլոր մեծամեծ նախարարները և գործակալները բարձրաց. մեծ հարգուածին նախագահութեամբ հաւաքուեցան՝ նորին Վեհափառութիւնը ամփոփական արտադրութեամբ մեծ աղբաշխը ատամնոցեցին: Վեհափառ Թագաւորը քիչ մը հանգստանալէն ետքը կարծ և այլոց ամենապահութիւն մը ըրաւ, գլխաւորապէս բոլոր ներկայ եղողներուն պատուիրելով որ մեծ փութով՝ մեծ խնամքով և արդարութեամբ գործքերուն կատարութեանը հոգան. և ջանք ընեն:

Օգոստափառ Սուլթանը մինչեւ աւելի ետքը ամփոփական արդարութեամբ:

Բարձրագահ Անգլիանակի դեսպան քաղաքաւոր արքունեաց պաշտօնեան կատարելն ետքը Թէքաւորու դաշինք գեսպանատանը գնաց ուր առաջ նոյն ժամուն Թօփխանէի Միջիր բարձրա. Մեծ Պեթրի փաշան արտաքին գործոց պաշտօնատար Շէքիպ էֆէնտին և կայսերական տպարանին առաջին Թարգման Ֆուատ էֆէնտին Օսմանհատան Մեջիտտինի պաշտօնթիւն գտնուին Վեհա. Կայսեր կողմանէ նորին գործուայ շնորհաւորելու. հետեւեալ օրը բարձրա. Անգլիանակի դեսպան, դաշինքի դեսպանին և հաւատարմութեան երդումն ստանալուկան դաշինքական ջանքերուն հրամանատարներուն և իր հետեւորդներուն ընկերութեամբ Պէյլէր պէյի կայսերական պալատը գնաց Օգոստափառ Կայսեր երկրպագելու, որ իր ամփոփական մեղմութեամբ ընդունելով մեծ հաճութիւնցոյց տուաւ Նորին բարձրութիւնը անաներուն: Բաւական ժամանակ խօսակցութիւն ընելէն ետքը Օսմանհատան դեսպան գործակատարանուածը:

Անցեալ օր Պէյ ողու եկաւ և դաշինքաց Ս. Ընծայի եկեղեցւոյն մէջ ասուր պատարագին ներկայ եղաւ:

Նախընթաց օր Անգղիոյն Ալիմ փաշայ և Ռաֆի պէյ իր Միջնամտարաններուն և հետեւորդներուն ընկերութեամբ Թօփխանէի պալատը Ալիմ Սէֆէնտի ազնուականը Սուլեյմանովին Օսմանեան Սուլթան Մահմուտ բարեհամբաւ Արքային շիրիմը և մայրաքաղաքիս երևելի երևելի ուրիշ շինուածները տեսնելու գնաց:

Այսօր առաւօտուն առ՝ Բարձրա. դուռը նոււարանը գնաց և մեծ Եպարքոս Բարձրա. Մէհէմմէտ Ալի փաշային ընկերութեամբ բոլոր արտաքին նորանները գնաց. Այս գիշեր ալ Պէյ լէր պէյի կայսերական պալատը մեծ խնջոյքի մը հրաւիրուած է, նմանապէս ասոր ընկերութեան բոլոր գեսպաններն ալ:

Կայսերական հրամանաւ հետեւեալ փոփոխութիւնները եղան:

Թօփխանէի Մուշիթեար Թէֆիքը պէյը նաւարանին նոյնը տնտեսն Մուսթա պէյին տեղը:

Ալ թիմադը նախկին գեսպան Մուսթաֆա պէյը Թօփխանէի Մուշիթեար տնտեսն Թէֆիքը պէյին տեղը:

Իզմիրի զօրաց նախկին հրամանատար Սերքիզ Նուպար փաշան որդի Մահմուտ փաշային առ՝ արդարութեան Բարձր. ատեանին անդամ անւանեցաւ՝ փոխանց Ռիֆաթ փաշային տեղը:

Երկրեան օրը Ռուսիոյ Անգղիոյ և Պրուսիոյ դեսպանները հետզհետէ Պէյլէր պէյի կայսերական պալատը Օգոստափառ Խօնաւորկեն ներկայացան: Նախ Անգղիոյ դեսպան փոխան. Սըր Սթրէթֆորտ Քէնինկը ներկայացաւ Վեհա. Սուլթանի Թագաւորութեան մէկ նամակը Օգոստափառ Սուլթանին մատուցանելով. ետքը փոխան. Պ. Թիթօֆը՝ Ռուսաց կայսեր խնամքը ներկայացուց Կայսեր՝ որ Կոստանդնուպօլսէն մեկնելու է. և Պրուսիոյ իր ակրաւթեանը կողմանէ Պարոնասանի դեսպան ըլլալու է:

Աւստրիոյ Պ. Պօտոսեան Սարդինիոյ դեսպանը ներկայացաւ, որ Նորին Վեհափառութեանը՝ իր տիրոջ Լէոպոլտ Թագաւորին գրած նամակը ընդունի, որով բարեխնամ Սուլթանը շատ շնորհակալ եղաւ՝ Սարտինիոյ իր սրտագին կայսեր գեսպանին բրած ընդունելութեանը համար:

ԵԳԻՊՏՈՍ

Աղեքսանդրիայ 4 Օգոստոս: Բարձրապատիւ Իպրահիմ փաշայն, մինչեւ որ ծանուցեր էինք նախընթաց թերթով՝ Նիլ անուն շոգենաւով մինչեւ ասկից դէպ 'ի Մալթա, ու առաջ քառասնօրեայ արգելանացին պաշտօնութիւնը կատարելէն ետքը Լիվուրնա մեկնելու է Պիզա քաղաքին մօտ Լուկկայի ջերմուկները մտնելու գնացորդութեամբ, ուր և Լուքիան անուն քաղ բժիշկը բերելարել է, իր մեծնական առողջութիւնը դարմանելու համար:

Բարձրապատիւ Իպրահիմ փաշան կառավարելովեն առողջանալէն ետքը՝ կ'ըսեն թէ, փարիզ՝ Լոնտրա Վիեննա և Հռոմայ քանի մը ուրիշ երևելի քաղաքները պիտի պտտի է. բայց բոլոր այս երթեւեկութիւնը վերջը ամիսէն աւելի չի պիտի ըլլայ: Իպրահիմ փաշային ուղեկից եղան Էտհէմ Իպրահիմ փաշան Սուլէյման փաշան և Պաղդասար Պ. Պօնիպորը:

—Այսօր Ալգերի փաշան Հիւսի Եգիպտոսէ մեկնեցաւ:

—Աւելոս գետը շատ յաջողութեամբ կ'առատանայ և կ'ընդարձակի:

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ԱՆԳՂԻԱ

Լոնտրա 27 յուլիս: Մեծն Բրիտանիոյ բաղդահանգներուն մէջ ընդհանուր ապահովութիւն մը կը տիրէ, արհեստները՝ փութութիւնը՝ առևտուրը ալ է որ յառաջ երթալու վրայ են:

—Անգղիոյ խորհրդարանները իրենց աշխատութիւնները վերջ ընելով այս շաբաթ. Վեհա. Անգղիոյ Թագուհին արքունական հրամանը տալով գըցելու է, և անմիջապէս իր ամուսին բարձրապատ. Ալպէրդ իշխանին. Անգլիոյ կողմին՝ Լիվէրբուլի կողմերը և ուրիշ քանի մը երևելի երևելի մարզերուն այցելելու ընկերութեամբ դէպ 'ի Իրլանտիա ճանապարհորդութիւն մը ընելու. կը հաստատեն թէ Վեհափառ Թագուհիս ճանապարհորդութիւնը երկու շաբաթէն աւելի չի տեւելու է:

—Ներկայ ամսոյ 12էն հետէ Հոլանդիոյ Վեհա. Թագաւորը այս տեղն է և իր պատուոյն արժանաւորութեամբը հիւրընկալուեցաւ Վեհա. Անգղիոյ Թագուհւոյն կողմանէ: Անգղիոյ երևելի նախարարներէն Սէր Ռօպերդ բիլը և Աւելինկդոնի դուքը մեծ խնջոյքներ ըրին 'ի պատիւ Նորին Վեհափառութեան. կ'ըսեն նաև թէ՝ Պաղդիսայեաց Լէոպոլտ Թագաւորը գնալով Վեհա. Հոլանդիոյ Թագաւորն իր տիրոջը կողմանէ նամակ մը մատոյց, որ կը հրաւիրէ անոր Նորին Վեհափառութեանը Պրուսիա այցելութիւն ընելու համար:

ՀԱՆՆՕՎԷՐ

Հաննովէրի Թագաւորութիւնը և գերմանայի Պրէմէն բանան ազատ քաղաքը՝ մաքսով մէկ դաշնադրութեան մը ձեռք դրին. որով Հաննովէրէն Պրէմէն երկաթ ճամբայ մը շինելու հաւանութիւն կուտան: Այս ճամբուս երկայնութիւնը պիտի ըլլայ 27 ժամու ճանապարհ. և մինչև երկու տարի պիտի լմննայ և բանի ընկնոյ. ուստի դործը քիչ ատենէն և քանի մը տեղաց մէկէն պիտի սկսուի:

ՆՈՐ ԱՏԵՂԾ ԱՐՁԵՒԱՆ ՀՐԱՀԱՆԳ

ՀԱՄԱՌ ԽՐԱՀԱՆԳՆ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ

Շարադրեալ Պրոֆ. Յովհաննու Պաղտասար

ԹԱՐԳՄԱՆԵԱՑ ՏԻՐՈՒՀԱՑ ԼԵԶՈՒԷ ԴՀԵՑ

ԵՒ Ի ՆՈՐԸՆԾԱՅ ՎԱՐԴԱՊԵՏԱՑ

ՄԽԻԹԱՐԵԱՆՑ

ՏՊԵԱԼ

ԴՊՐԻՆ ԵՎՐՈՊԵՈՅ

1844.

Ի ԶՄԻՒՌՆԻԱ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ԱՐՇԱԼՈՅՍԵԱՆՑ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ